

ARXIU CABANYAL
A la memòria del lloc

Patricia Gómez
María Jesús González

18.5.24-6.10.24

Exposició a cura de Joana Hurtado Matheu.

**Ajuntament de
Barcelona**

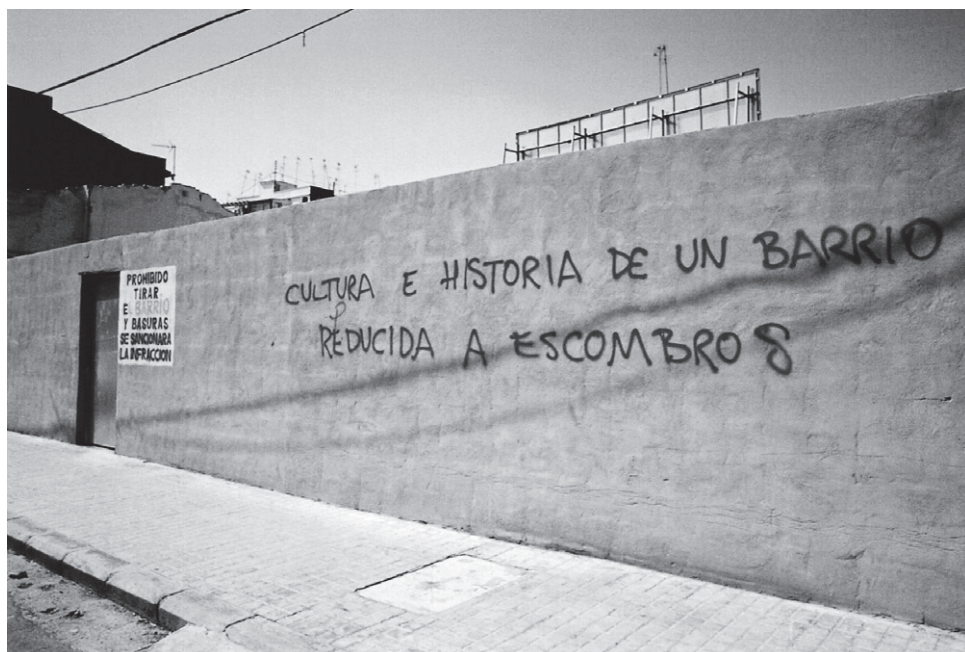
**Fabra i Coats:
Centre d'Art
Contemporani**

El barri del Cabanyal és un conjunt de cases de pescadors situat a uns tres kilòmetres a l'est del nucli antic de València. Conegut com el Poble Nou del Mar fins que va ser annexionat a la ciutat el 1897, com a antic poble mariner es caracteritza per conservar el sistema urbà reticular propi de la parcel·lació i les alienacions paral·leles al mar de les antigues barraques de pescadors, les *cabanyes* que li van donar el nom. En substitució de les antigues construccions, les cases baixes que es van anar construint eren d'un estil eclèctic fruit d'una reinterpretació popular dels diferents estils del moment, com el modernisme, l'historicisme i el racionalisme.

El 1993, el Cabanyal va ser declarat Bé d'Interès Cultural per la Generalitat Valenciana, en reconeixement del seu valor arquitectònic i històric, però també social, ja que la singularitat d'aquelles cases va afavorir una cultura pròpia, amb una vida molt connectada al carrer i un fort sentiment d'identitat. Segons la llei patrimonial, això implicava crear un pla especial de protecció que en garantís la conservació, però el 1998, tan sols cinc anys després, l'Ajuntament de València, llavors governat pel Partit Popular, va anunciar un pla de remodelació urbanística per crear-hi un bulevard, ampliant l'avinguda de Blasco Ibáñez uns 800 metres per fer-la arribar fins al mar. Aquesta actuació tan agressiva, que afectava una de les zones més antigues i partia el barri en dos, implicava l'enderrocament de més de 1.600 habitatges. Les reaccions contestatàries no es van fer esperar. La gent del barri va crear la plataforma ciutadana Salvem el Cabanyal, i una forta oposició pública, encapçalada per professionals de la cultura i tècnics especialistes en matèria urbana, va denunciar no només la destrucció del patrimoni arquitectònic i l'esquinçament de la trama urbana, sinó també les nefastes conseqüències per a les condicions de vida dels seus habitants i la seva cohesió social.

Així va ser. A partir del 1998, el barri es va sumir en un estat de progressiva degradació que el va fracturar de forma física i social. El veïnat es va dividir entre els que creien que era una amenaça per a la integritat i la identitat del barri, i els que volien vendre i acabar amb la creixent segregació i delinqüència, un deteriorament propiciat pel mateix pla urbanístic, el qual, en el millor dels casos, deixava solars buits; i, en el pitjor, cases abandonades durant molts anys que acabaven okupades, tapiades o en ruïnes. Malgrat les accions judicials empreses per Salvem el Cabanyal, el 2005 l'Ajuntament i la Generalitat valencianes van crear la societat Cabanyal 2010 per gestionar la compra i demolició dels habitatges.

En el moment àlgid del conflicte, el 2005, la plataforma Salvem el Cabanyal va convidar Patricia Gómez i María Jesús González. Entre la intervenció artística i la conservació del patrimoni, la pràctica d'aquestes artistes valencianes fa vint-i-dos anys que consisteix a rescatar espais

immersos en processos de desaparició o abandó. I això a través d'un singular sistema d'arxiu físic i documental que es basa, d'una banda, en la investigació del context, l'anàlisi dels espais i el seu registre fotogràfic i audiovisual; i, de l'altra, en la intervenció directa sobre grans superfícies murals que són traslladades a un suport de tela, utilitzant el que elles anomenen «estampació per arrencada» i que sorgeix de combinar el *principi de transferència* propi de l'estampació en gravat i l'*strappo* de la restauració mural.

La invitació consistia a intervenir l'espai de reunions de la plataforma, ubicat a l'antic escorxador. L'any següent, el 2006, l'Ajuntament va adquirir la Casa de la Palmera, una de les cases més emblemàtiques del barri, i com que es temia per la seva demolició, també s'hi van ficar. Segons les artistes, «es tractava d'una casa d'estil modernista burgès, de dues altures i amb golfes. A l'interior, les característiques de l'estil de l'època es deixaven veure en el fustam de les portes i finestres, en les motlures dels frisos i sostres, en els terres de mosaic i en els enrajolats que, a una mitjana altura, recorrien les parets amb motius orgànics».

A partir d'aquest apropament al barri, i amb l'ajuda d'una beca del programa Generaciones de Caja Madrid, el 2007 les artistes van decidir ampliar el radi d'acció i recuperar el màxim nombre de cases possible per deixar constància de la magnitud d'aquella afectació urbanística. El procés va ser llarg, esgotador i més aviat frustrant. Primer, per les dificultats d'aconseguir el contacte dels propietaris (després d'intentar, en va, totes les vies oficials a través de l'empresa Cabanyal 2010, cartes i instàncies al

regidor de Grans Projectes, a la Conselleria de Cultura i a la Direcció General de Patrimoni que mai van obtenir resposta, el que va resultar més efectiu va ser el Registre de la Propietat i, sobretot, el Cadastre). Finalment, com en qualsevol procés d'expropiació, s'hi van interposar les suspensions d'un veïnat recelós, que no volia saber res del que passés al barri o no entenia gaire bé què hi volien fer aquelles desconegudes que es presentaven com a estudiants de Belles Arts a la seva antiga casa.

El projecte va durar un any, des del gener del 2007 fins al febrer del 2008, durant el qual les artistes van estampar vint-i-sis peces a partir de deu cases diferents. Un total de 340 metres de tela, que van cosir i enrotllar en una única peça de 314 quilos. I dos vídeos documentals, on podem veure el context i el procés d'arrencada i estampació, així com cada un dels fragments estampats al seu pas per la màquina d'enrotllament. Amb el títol *Arxiu Cabanyal. A la memòria del lloc*, és el projecte que ara es mostra, acompanyat de documentació gràfica, a la Fabra i Coats: Centre d'Art Contemporani de Barcelona. Una exposició que s'emmarca en la línia conceptual inaugurada el 2023 sobre el vincle polític entre les memòries materials i afectives dels entorns que habitem. Després de veure, amb David Bestué, com Barcelona pot convertir-se cíclicament en una *Ciutat de sorra*, i després d'excavar la primera ciutat neolítica o submergir-nos en els oblits del Mediterrani amb Rossella Biscotti a *Cable City Dance Cable City Sea*, ara, amb *Arxiu Cabanyal*, descobrim la història material d'un barri afectat per les polítiques urbanístiques.

*

Formades en gravat i estampació, Patricia Gómez i María Jesús González exploren les possibilitats físiques d'aquestes pràctiques artístiques tradicionals, alhora que contribueixen a ampliar els seus significats vinculant l'art amb l'arquitectura, l'urbanisme, la sociologia, la filosofia, l'antropologia i l'arqueologia. Amb la seva peculiar metodologia d'arrencaments de façanes, parets i terres, han extret la memòria material i històrica d'habitatges abandonats, presons en desús, centres d'internament per a estrangers tancats, etc.

La transformació d'un espai tridimensional en un de bidimensional a escala real ens recorda aquell conte de Borges en què es construeix el mapa d'un imperi a escala 1:1. En aquell anar i tornar entre la ficció i el món que acaba desdibuixant els límits entre tots dos, l'interès de Borges per generar una còpia tan fidel a l'original que pugui arribar a substituir-lo és aquí una realitat. Patricia Gómez i María Jesús González també creen documents a escala real, però no busquen explorar amb ironia la

poètica i política apropiacionista que fa explotar el rigor de la ciència (cartogràfica) o la sacrosanta autoria (literària), sinó generar un arxiu per restituir el record d'un marc originari i traçar, així, una cartografia crítica d'allò habitable.

Això no és cap imperi, sinó ruïnes contemporànies, descarts urbans i testimonis de vida que quedarien en l'oblit. Tampoc és una ruïna normal i corrent. No estem davant d'una d'aquelles restes de pedres embarassades per una natura salvatge que l'home del segle XVIII contemplava amb la posta de sol de fons. Ni és el *souvenir* en què s'ha convertit avui la ruïna, museïtzada per a un calculat ús públic i polític de la història, fruit de la democratització del viatge turístic a finals del segle XIX i de la cultura memorialística de finals del XX. En la pràctica d'aquestes artistes no hi ha romanticisme ni nostàlgia, sinó un interès arqueològic per un entorn particular portador d'una memòria i una mirada compromesa amb el present. Per això és un recull de trossos, recosits i (des)dobllats, que veiem per parts, per defugir qualsevol contemplació o sentimentalisme. Per això tampoc són monuments, perquè no entronitzen el passat, sinó que hi interactuen i el qüestionen, amb la qual cosa n'evidencien les llacunes.

És evident que l'inexorable pas del temps deixa el seu rastre en l'espai construït, però no sempre en som conscients. Com aquell infant que creix i canvia a diari davant dels nostres ulls, no és fins que el moment queda enrere o l'espai queda en desús (quan ens sembla que ja no serveix) que paradoxalment assumeix un nou ús, el de fer-nos veure i viure la singularitat del lloc, així com l'experiència del temps i la seva fugacitat. Aquesta és la funció de la ruïna, però també de l'àlbum fotogràfic, que actuen com a testimonis directes d'una vida, senyals indicials, rastres que indiquen una presència absent, o, millor, que fan present una absència. Aquest és l'objectiu també d'*Arxiu Cabanyal*, que pren la casa com a matriu per preservar-ne un registre en el seu doble sentit, com a inscripció i com a inventari. I una captura de la realitat que també és dual, perquè és física i representativa: les capes i capes d'informació residual, arquitectònica i vivencial, que el temps ha anat gravant i que es transfereixen per contacte a un nou suport de tela; i tota la documentació visual. A més, el rotlle de tela amaga, o conté, latent, com el carret fotogràfic i el metratge fílmic d'època analògica, allò que les imatges i, sobretot, els dos vídeos mostren. Dues pel·lícules que, com una radiografia, ens conviden a recórrer l'interior de l'objecte exposat en un doble relat, el del seu propi procés de producció i el que expliquen totes aquelles cases.

«Si les parets parlessin...», diem. I ho diem des d'aquell punt de vista antropocèntric tan tristament ignorant de tot allò que les parets, i tantes coses, diuen. Perquè no només les parets, els sostres, els terres, les pin-

tures, les motllures, les rajoles, els arrebossats, els enguixats, els *gotelès*, els sòcols i les taques, les rascades, les nafres i les esquerdes, parlen. Elements i materials fins ara poc escoltats per a la narració de la història són aquí rescatats, relligats i exhibits, d'una banda, per denunciar la corrupció que afecta l'espai i la memòria del present; i, de l'altra, per assenyalar les absències d'allò que normalment es rememora. Perquè aquestes intervencions *site-specific*, que recorden els *Bronx Floors* de Gordon Matta-Clark (1972–1973) o la *House* de Rachel Whiteread (1992–1994), són la resposta creativa a una preocupació actual, la creixent homogeneïtzació i deshumanització de les ciutats contemporànies, víctimes de l'especulació urbanística i l'empobriment social que les desproveeix d'identitat i història.

En un moment de màxima desmaterialització i excés d'informació, materialitzar la desaparició del rastre suposa donar valor al procés i a la matèria que hi ha darrere d'allò «simplement» viscut i compartit. Avui, que la nostra activitat quotidiana, pública i privada, és rastrejada per ser comprada o descartada a l'instant, tornar a l'empremta física, sense

discursos afegits, és una manera de reconèixer la capacitat d'acció de la matèria, el seu poder *vibrant* —que diria Jane Bennett—, i, alhora, dotar de tangibilitat allò invisible, donar-li entitat a allò més ínfim, incert i inútil per reivindicar el que no és productiu ni consumible però que estructura les nostres vides dins i fora de les cases.

A través del fragment, el buidatge i en negatiu, Patricia Gómez i María Jesús González arrenquen la pell a les cases per rastrejar i registrar les empremtes que s'hi condensen, així com els múltiples revestiments de pintura que els seus habitants han anat superposant en un intent d'esborrar, precisament, les seves marques. Perquè el que salven són els senyals que no es volen veure, els del desgast, les marques indefinides però insistents de la rutina —aquella cadira que pica contra la paret cada vegada que es despara taula, les potes del somier que rasquen el mateix tros de terra quan fem el llit, el caminar amunt i avall pel passadís, o el vent i el sol que piquen contra la façana cada dia—. Són, per tant, també, tot allò que no es veu ni es diu i que apareix entre els objectes, en els seus plecs,

en aquell *intra-* de què parla Karen Barad per fer-nos conscients de la relació micro i macro entre l'individu i el món. En l'interval que va de l'objecte a la imatge, aquestes artistes doten de presència física els gestos, els costums i els llaços (o *intra-accions*) que constitueixen l'espai relacional, on té cabuda la intimitat d'allò domèstic i la identitat de tot un barri, per ensenyar-nos fins a quin punt les construccions socials es materialitzen en el món físic i la vida de la gent, fins a quin punt són poderoses i alhora inestables les parets que ens sostenen.

Fer públic allò privat i prescindible suposa posar el dit en allò gastat per posar en relleu el quefer domèstic, en un intent de recosir les amnèsies històriques davant d'allò ordinari, temporal o discontinu però repetit, constant i infinit alhora. Com les tres hores i mitja de *Jeanne Dielman, moll del Comerç, 23, 1080 Brussel·les*, la pel·lícula de Chantal Akerman sobre el dia a dia d'una mare i mestressa de casa als anys 70 que avui és un homenatge a la feina de les cures, tan ingent i tan injustament invisibilitzada, aquests 340 metres de tela són el volum que li faltava a la història de la vida quotidiana. I això que el relat històric beu també de pòsits d'instant viscuts, incidents que marquen, informacions de segona i tercera mà que sedimenten. La memòria oblida, però també fixa coses que passen inadvertides, «pren esdeveniments insignificants com a vestigis», diu Ernst Bloch a *Huellas*, un recull d'històries, anècdotes i narracions del 1930. Com Borges, Bloch uneix record i relat, literatura i filosofia, per dir-nos que dels fragments més imperceptibles del present se'n poden extreure maneres de viure, pensar i sentir de tota una època.

*

De les deu cases intervingudes a partir del 2007, quatre van ser enderrocades. La Casa de la Palmera va estar okupada quatre anys, fins a la seva demolició l'any 2010; al seu lloc, avui hi ha tan sols un descampat amb una palmera. El 2015, amb el canvi de legislatura, l'amenaça de prolongació de l'avinguda es va suspendre i es va iniciar una estratègia de regeneració urbana del barri que va unir el govern i el veïnat fins avui en dia.

Diu Bloch que resseguir el que es resisteix a ser oblidat és el que fa el pensament, que les *huellas* «assenyalen un “menys” i un “més” que caldrà pensar a l'hora d'explicar, tornar a explicar a l'hora de pensar». Mentre passen, els senyals del temps, també els anodins, ens ajuden a pensar, i alhora il·luminen temptativament allò que encara ha de passar. Entre l'objecte i la imatge, entre l'original i la còpia, entre allò que veiem replegat, voluminós i compacte, i allò que es desplega aplanat a la pantalla i per la sala, l'espai de l'arxiu s'amplia fins a incloure'ns.

1.

Fragments de tela cosits i enrotllats, 340×2,30 metres

2.

Vídeos, 11 i 30 minuts

3.

Documentació gràfica composta de fotografies, fitxes de registre, fotocòpies, plànols i agendes

Horaris

De dimarts a dissabte, de 12 a 20 h

Diumenges i festius, d'11 a 15 h

Visites comentades i activitats vinculades.

Més informació a: barcelona.cat/fabraicoats/centredart

Sant Adrià, 20

08030 Barcelona

932 566 155

centredart@bcn.cat

barcelona.cat/fabraicoats/centredart

[@fabraicoats.centredart](https://www.instagram.com/fabraicoats.centredart) (Instagram)

[@fabraicoats_fic](https://twitter.com/fabraicoats_fic) (Twitter)

[@fabraicoats.centredartifabrica](https://www.facebook.com/fabraicoats.centredartifabrica) (Facebook)

